

III.
M. 40319.
b.

40.319. III. M. h.

1031.

40319. III. M. L.

Pannonica.

Spomeniški listi.

Svojim prijateljem

ostavil

Davorin Trstenjak.

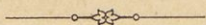
Založba pisateljeva.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

1887.

Pannonica.

Spomeniški listi.

Svojim prijateljem
ostavil
Davorin Trstenjak.

Založba pisateljeva.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

1887.

III 4h 40319

030041322

Predgovor.

eta 1837. sem začel slovenski pisati, torej je preteklo 50 let mojega literarnega delovanja. Jaz sem pisatelj malega naroda, torej se ne morem ponašati s stoterimi knjigami, kakor Kraszewski, dasiravno nisem bil manj delaven in nisem manj ljubil svojega naroda. Poskusil sem se kot pesnik, novelist in humorist; kot mytho-, filo- in arheolog, spisal sem zgodovinske razprave, natisnene v naših slovenskih, tudi v nekterih nemških časnikih, mnogo mojih spisov je našlo priznanje, marsikteri članki so že zastareli, ker znanosti napredujejo. — Errando didici.

Kot sedemdesetleten starec ne bodem več mogel krepko peresa voditi, naj me nadomestujejo mlajše moči in v ljubezni popravljajo, kjer sem se jaz zmotil. Gradiwa jim zapuščam obilo. Bog varuj slovenski narod!

Stari trg pri Slov. Gradcu, 1. avgusta 1887.

Pisatelj.

I.

Etnografske razmere

v nekdanji Panoniji od pradobe do rimskega gospodstva.

Pred naseljevanjem Panoncev v srednjedonavskih pokrajinah je težko kako ljudstvo tukaj prebivalo. Donavsko korito so napolnjevala jezera in močvirne; nobenih sledov ni najti, da bi pred naseljenjem Arjancev bilo kako drugo ljudstvo v teh pokrajinah.

Ko so posebne betve arjanskega plemena iz azijske pradomovine sem prišle, tekla je reka Donava gotovo skoz pusto močvirnato zemljo, in to je storilo, da so si Illyri, ktere bi jaz imel za prve arjanske naseljence na balkanskem polotoku, potém Helleni odbrali južno stran grškega polotoka za bivališča, in da so se Italiki proti zapadu obrnili in apeninski polotok obsedli. Kontinentalni del balkanskega polotoka napolnili so tudi arjanski Illyri in eranski Thraki.

Odkod so prvotni prebivalci Norika in Panonije v svoja bivališča prišli, ali skoz veliko donavsko ravnino ali pa skoz so-teske Karpatov, bode se težko dalo določiti. Thrake nahajamo v pradobi na oboji strani Haema, zraven njih ob panogah dinarskih Alp in v njihovem meridionalnem nadaljevanju pa Illyre. Ko so Grki in Rimljani dežele, ki ležijo med reko Tiso in noriškimi Alpami, spoznali, imenujejo nam njihovi pisatelji kot prebivalce Panone in Noričane.

Panoni so menda že sredi zadnjega predkrščanskega tisočletja pokrajine med srednjim tokom Donave in Alpami zavzeli¹ in tukaj mirno živeli kot lovci, ribiči in obdelovalci polja.

¹ Strabo popisuje njihove meje tako-le: *ὁροπένοτον μὲν μέχρι Δαλματίας καὶ Ἀρδιαίων διατάνοντα, πρὸς ἄρκτον δὲ ἐπὶ τὸν Ἰστρον τελευτῶντα, πρὸς ἑω δὲ Σκορδίσκοις συνάπτοντα.* (Strab. 7.) Appian s Strabonom v soglasju poroča: (Illyr. 14) *οἱ δὲ Παίονες εἰσὶν ἕθνος μέγα παρὰ τὸν Ἰστρον, ἐπιμιγνῆς ἔξ Ἰαπύδων ἐπὶ Δαρδάνους.* Se-

Celó predružačile pa so se razmere v prebivalstvu srednjih donavskih pokrajin po mogočnem navalu Keltov, ki se je pričel v začetku 4. stoletja pred Kr. Da se spremembe, ki so se vsled tega vršile, prav predočijo, podamo kratek obris o onem gibanju Keltov.

O prvem preseljevanju Keltov iz Azije v Evropo vemo le toliko gotovo, da se je godilo najmanje 1000 let pred Kr. in sicer v štirih oddelkih. Najprej je došel do zahodnjega morja tisti rod, ki se je ohranil še do današnjega dne v pristnem plemenu Ircev. Njemu je sledil britski rod in za njim galski, ki se je razprostiral nekaj časa čez celo Francosko od Garone do Rena¹. Četrti rod, rod Belgijancev, je takrat prej ko ne še bival v dolinah ob Weseri, Labi in Odri; kajti v teh krajih se nahaja obilno sledov, ki kažejo na nekdanje keltske prebivalce. Ko so pa od zahoda sem germanski rodovi nad nje prihruli, začeli so se jim izogibati čez Ren, in tako so svoje rojake, prave Galce, porinili v tesno pokrajino ob južni Seini.

Tukaj je menda ljudstvo Keltov vsled svoje plodovitosti narastlo na ogromno število. Ta obilica se je razlila deloma čez Pireneje; tam so si med najstarejšimi evropskimi prebivalci, ki so zgodovinsko dognani, med Iberci, deloma samostalne države osnovali, deloma pa so se z njimi spojili in nastali bojno ljudstvo Keltiberov. Najštevilnejši oddelek pa jo je udaril proti izhodu in se delil v dve naselbini: jedna izmed njih se je razširila v ravani ob Padu, druga pa je na švabsko-bavarski planoti poleg Donave proti izhodu prodirala.

Kako se je obnesla italaska ekspedicija, o tem nam natanko poroča Livij; le kar zadeva čas, ne strinjamo se z njim, kakor ga on določi, ampak mi ga pomaknemo nazaj v l. 393²; druga ekspedicija nam je veliko bolj v temo zavita, a tudi ona nam je v glavnih

verni Panoni so po Strabonu stanovali med Segestiko (ob ustju Kolpe) in Istrom „*πρὸς ἄρκτον καὶ ἑω*“, vendar ker pristavi: *πρὸς δὲ ἄλλα μέρη ἐπὶ πλέον διατείνουσιν*, so proti zapadu bivali po dolenjem Kranjskem in Štajerskem.

¹ Müllenhof (glej njegovo: *Deutsche Alterthumskunde*) misli iz Aviena dokazati, da so Kelti še le 600 pred Krist. v Galijo prišli.

² Bistrounnemu zgodovinoslovcu Niebuhru gre prvemu zasluga, da je čas italске ekspedicije določil.

potezah znana, posebno ker so nam jo Adolf Schmidt, Zeuss in Contzen¹ v svojih izvrstnih delih razjasnili.

V domovini galski se je sporočilo o tej naselitvi proti izhodu do 1. stoletja naprej ohranilo. Ko je Caesar okoli leta 59. nabiral sporočil o Galiji in Germaniji, zvedel je: „da je bila nekdanj doba, v kateri so Galci hrabrejši od Germanov z Germani se zgrabili, in množico preobilnega svojega ljudstva čez Ren kot naselnike poslali.“ Že Tacit, ki je te kraje natančneje poznaval, navaja, kako so si naseljenci pridobljen delež razdelili.

On² in Strabo nam povesta, da so se Helveti med Renom in gorovjem „frankovski Jura“ imenovanim, na obeh straneh Majna, Egera, do Donave nastanili.

Od njih proti izhodu v gornjem Palatinatu ob reki Navi bivali so Naristi; deželo pa jednako kotlu z bregovi obrobjeno, ktera se še dandanes Boienheim imenuje, izvolili so si Boji izmed dobljenega plena kot novo domačijo.

Boji so zasedli tudi pokrajine današnje iztočne Bavarske in svoje meje raztegnili do zemlje nekeltskih noriških Tauriskov. Zeuss ima prav pišoč: „Im Nordabhang der Alpen bis zur Donau, vom Bodensee aufwärts findet sich keine Spur von Bojen. Soweit die Geschichte dieser Gegenden reicht, haben Noriker und Vindeliker dort gewohnt.“ (Zeuss libr. cit. pag. 245.)

Ali gibanje proti izhodu še ni bilo zaježeno. Treba se je bilo boriti s thraškimi rodovi v zgornji Ogerski — glavni del izmed njih so bili gotovo Karpi, — pa tudi z Germani bivačimi ob izviru Visle; in vsa gornja Ogerska do gozdnatih bregov karpatskih prišla je v oblast Keltom. Sicer nam zgodovina nič gotovega ne poroča o teh bojih, ali iz očitnih nasledkov se daje sklepati ná-nje. Tako na pr. najdemo gornje-ogersko gorovje do zgornjega toka Tise v oblasti nekega plemena, koje je brez dvoma keltsko; Ptolomaj jih imenuje: Teuriske³, Strabo:

¹ W. Ad. Schmidt, Olbisches Psephisma zu Ehren des Protagoras v. Rhein. Museum für Philol. 1836. — K. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. München 1837. — Leop. Contzen: Die Wanderung der Kelten. Leipzig 1861.

² Tac. Germ. 28.

³ Ptol. 3. 8. 5. Strabo 313.

Tauriske¹. Tudi druga ljudstva, z vso določnostjo keltovskim prištevana, imenujejo se v teh krajih. Tako je še v 1. stoletju pred Kr. v rudepolnem gorovju reke Vage neko ljudstvo, zdaj v sužnosti Quadov, zdaj podložno Sarmatom, plavže stavilo: nazivali so se Gothini; in ravno to ljudstvo Tacit izrecno keltsko imenuje.

Malo časa potém, ko so Boji Boienheim zasedli, naselili so se na južni Moravski med njimi i Teuriski; — Tektosagi (v 3. stoletju pred Krist., Caesar, bellum gall. 6, 24), kateri so ime mesta Eburomagus v obliki: Eburodunum² iz Languedoca na Moravo presadili.

V tisti dobi vršilo se je brž ko ne tudi preganjanje Karpov od centralnih Karpatov, koje so se po njih krstile, do srednjega toka Dnjestrovega, kamor jih stavi Ptolomaj³, kakor tudi hudi boji z Daki, kateri so tako dolgo trajali, dokler se ni, kakor Strabo⁴ poroča, po stari navadi zgornja Tisa kot medsebojna meja določila.

Tudi na zahodnji Ogerski in v južnih na pritokih Donave ležečih pokrajinah, ki so bile obljudjene s Panoni, Thraki in illyrskimi rodovi, stopili so celó drugi narodi na pozorišče. V teh krajih so najprej začeli dregati od zahoda sem. Na desnem bregu gornje Donave tja do Alp, in od Bodensee-ja do Inna so se bili Vindeliki, keltski rod, naselili. Prodirajoč v alpske doline zadeli so na prvotno ljudstvo tega pogorja, katero se je na južnem robu Alp pod skupnim imenom euganskih narodov ohranilo, v Inovih in v planjavah gornje Adiže pa se je z naseljenimi Kelti spojilo v mešanico raetskega naroda.

¹ Jaz bi trdil, da so ti Teuriski-Tauriski tja prišli od dolenje Donave. Na iztoku Save v Donavo imenuje Strabo keltski rod Teuriskov s poglavitnim mestom Taurunum (Zemun). Rimljani so jim utegnili neugodni biti, ko so si te pokrajine osvojili, in tako so Tauriski potegnili jo proti Karpatom.

² Eburodunum iščejo arheologi v današnjem Brnu, oboje ime označuje mesto v muži stoječe, irski: ebar lutum, coenum, česk. brno, blato. Ker so pred prihodom Kelto tukaj že Slovani stanovali, so Kelti slovansko ime: Brno pokeltili.

³ Ptol. 3. 5. 24.

⁴ Strabo p. 313.

Sicer pa je domače ljudstvo panonsko zmagovite Kelte gledé duševne in telesne kreposti toliko prekosilo, da si je ohranilo svojo narodnost, čeravno je izgubilo ogromen del svoje zemlje¹. Sploh se vidi, da se je keltski jezik v Panoniji raztezal le čez gornje doline rek Litave in Morave. Gornje in spodnje toke rek Save in Drave so Panoni za vsem sebi in svojemu jeziku obdržali, če tudi se je morda tu pa tam tudi kako krdelo Keltov, kakor so že imeli navado, če jim je livada pri reki ugajala, sredi med domačim rodом naselilo². Pa vse take posamične naselbine Keltov niso bile zmožne narodnost Panonije znatno spremeniti.

Manj odločno pa se je branil illyrski rod na južni strani Save keltskih vsiljencev.

V hudih borbah so keltske trume udrle med Venete in Istre, in ker so do morja pririle, so za zmirom raztrgali vez med Veneti in njihovimi panonskimi rojaki.

Na izhodu poplavili so Kelti vse soteske julskih Alp blizu do Siscije (Sisek), kjer so zadeli na Panone.

Še enkrat se je predrla zveza med illyrskimi primorci. Med Istrijani³ namreč in Liburni planili so Kelti z vso silo nad Japode, ki so bivali na obeh straneh dinarskih Alp; prisvojili so si njih ime in njih nošo, in po odhodu obilnih keltskih trum so se zmešali z Japodi in drugimi illyrskimi rodiči, tako da jih stari zemljepisci temu ljudstvu prištevajo.

¹ To je ona katastrofa, o kateri piše ruski analist Nestor, da so Sloveni v pradobi ob Dunaju stanovali, a Vlahi (Kelti) so nje nadvladali in v izseljevanje prisilili.

² Takšno keltsko krdelo so po mojem mnenju bili Hercuniates in Cornocates. Na bivanje slednjih opominja rimska postaja: „Cornaco“, deseta na cesti od Singiduna (Belgrad) v Carnuntum pri današnjem Sotinu. Dalje bi jaz imel za keltsko krdelo: Azale, kateri so v vesprenskem komitatu naseljeni bili, kakor se sklepata da iz militarnega diploma najdenega pri Eskö iz dobe Antonina Pija z napisom: Ursio Bustoronis filius Azalus. Ti Azali so z zaostalimi Boji imeli občega praefekta, kakor se iz napisa: „Volcatio praefecto civitatum duarum Boiorum et Azaliorum“ prepičamo. (Gruber 490, 2.)

³ Galli bello adversus Delphos infelicitè gesto eadem vestigia, qua venerant, antiquam patriam repetivere. Ex his manus quaedam in confluentem Danubium et Savi consedit, Scordiscosque appellari voluit. Ex gente Tectosagarum non mediocris populus praedae dulcedine Illyrium repetivit, spoliatisque Istris in Panonia consedit. (Justin. 22, 3.)

Iz teh Keltov „ob jonskem zalivu“ je pozneje glavna sila na jugu izhajala. Celih 90 let vojskovali so se s svojimi sosedi¹. Verjetno je, da so po njih nagibu leta 376. pr. Kr. thraški Triballi svojo domovino zapustili in mesto Abdera poplenili². Ko je Aleksander Veliki leta 335. pr. Kr. do Donave došel, poslali so k njemu poslanca, in ko jih ta mogočni zmagovalec, ki je svetovno oblast perzijsko razrušil, vpraša, česa se najbolj bojé, odgovoré mu prav po galsko: „da ne bi kdaj nebo nad nje palo“. Še jedenkrat za tem — ob času perzijske vojske — najdemo njih poslanca pri Aleksandru na dvoru babilonskem³.

Kmalu po smrti Aleksandrovi se je tem Keltom posrečilo, da so Autariatom, illyrskemu ljudstvu, ki je stanovalo v današnji Črni gori in Hercegovini, vodstvo iztrgali in jih tako uničili, da jih je 20.000, kar jih je še ostalo, v Paeonijo zbežalo; tam jih je kralj makedonski Kasander na gori Orbelos⁴ naselil. Ko so pobili tudi thraške Triballe kraj Morave, ni ga bilo več nasprotnika, ki bi se bil z njimi meril v vseh donavskih deželah; in razširili so sedaj svoja bivališča do višin Skardovskega gorovja, od ktereга so tudi ime Skordiski prejeli⁵.

Po vsej pravici stavi torej Strabo ta nova bivališča „v sredo med Illyree in Thrake“. Še natančneje določi on mejo Skordiske države takó-le: „Skordiski so bivali v dve skupini razdeljeni poleg Istra.... Prva, Veliki Skordiski, bili so naseljeni med dvema rekama, ki se izlivata v Ister, namreč med Noarom pri Segestiki tekočim in Margom (Moravo), Mali Skordiski pa onstran te reke mejili so s Triballi in Mysijci⁶. Tudi nekoje otoke imeli so Skordiski. Dospeli pa so do tolike oblasti, da so

¹ Justin 24. 4.

² Diodor 15. 36.

³ Arrian I. 4. 715. Diod. 17. 13.

⁴ Cf. Strabo 318. Appian Illyr. Polyaen. 7. 42. Diodor 20. 19.

⁵ Seneca nat. quaest. 3. II. Plin. h. n. 31. 4.

⁶ Zraven Skordiskov so stanovali ligursko-keltski Tauriski: in trgo montis Claudii (Vrdnik). Da se „mons Claudius“ ima na koncu dolnje Panonije iskati, prepričamo se iz Strabona, ki poroča, da se je blago od Nauporta po Savi do Segestike (pri Sisku) v Panonijo do Tauriskov prevažalo. „Nauportum enim alluitur fluvio navigabili ex Illyrico decurrente et in Savum exeunte, itaque facile Segesticam in Panoniam et Tauriscos (merces) devehuntur.“

celó do gorovja illyrskega (dinarske Alpe), panonskega (Schardagh) in thraškega (Haemus) prodrli.“

Tako je postala na desnem bregu Donave velika galska država, h kateri je spadala Srbija, vzhodnja Bosna in obširni deli Bolgarije in Rumelije. Kar zadeva nadaljna naseljevanja v to državo, podvzetja proti Makedoniji in Greciji v letih 250. in 279., ustanovljenje keltske države: Tyle na vzhodnjem rebro Haema, ki si je za več desetletij celó ošabni Byzant podjarmila, — vse to so podvzeli Skordiski Galli, kar pa ne spada k naši obravnavi. Omeniti pa se mora tudi tukaj, da so se vsa ta podvzetja le s tem omožčila, ker so Galli okoli l. 282—278. pr. Kr. iz stare domovine izdatno število ljudij pridobili. Znano je namreč, da je bil v tej dobi zavoljo homatij v južni Galiji jeden del Tektosagov, ki so bivali od Aude do Garone in Pirenej, iz domovine prognan.

Drugi rodovi, kakor Trokmi in Tolistoboji, pridružili so se in so šli po staroznanem potu za Donavo navzdol. Izmed njih so prišli slednji in pa jeden del Tektosagov, potem ko so že nekaj časa balkanski polotok pustošili¹, v Azijo, katerim je apostol Pavel svoj list pisal; drugi del Tektosagov, ki so se že zgoraj omenjali, naselil se je na Moravskem, in ti so, kolikor se dá spoznati, sklenili keltska naseljevanja v pokrajinah srednje-donavskih.

Po naseljevanju Kelto v Panoniji, so Panoni prišli pod njihovo oblast, in sicer v gorenji strani pod jarem Bojev, v dolenji pa pod igo Skordiskov. Ogromna večina pa se je izselila iz Panonije in Norika in si iskala za Karpati v pokrajinah, kjer Slovane do 4. stoletja po Kristu naseljene nahajamo, novo domovino.

Keltsko gospodstvo v Panoniji so najpreje vznemirili Cimbri in Teutoni. Ti germanski divjaki so zapustili svojo domačijo ob nemškem morju, napadli hercinske Boje, kateri so jih pa črez Donavo vrgli. Prestopivši desni breg Donave, navalili so Cimbri in Teutoni Teuriske, ktere Ptolomaj v gorenje-ogersko gorovje do gornjega toka Tise (Ptolom. 3, 8. 5.) postavlja. Tudi Strabo teh Teuriskov omenja, pa ne pové, kje so stanovali. Vendar, ker

¹ Po Appianovem poročilu se je tem keltskim trumam tudi mnogo Prapanonov pridružilo, a vodja (Brennus) ni imel sreče, našli so v Greciji svoj grob (prim. Polyb. II.).

poroča, da so Cimbri in Teutoni — „ad Istrum ad Scordiscos Gallos descendisse, inde ad Teuristas ac Tauriscos ipsos quoque Gallos“; — in ker Strabo in Plinij Tauriske stavljata v okrožje ustja Savinega kot sosede Skordiskov, so ti od Cimbrov napadani Tauriski drugi, nego noriški. Freinsheimius piše o teh Teuristih: Inde ad Teuristas Tauriscosque, quae et ipsae Gallicae originis nationes, vicinam Danubii partem tenent. (Glej, Com. Coronini, Tentam. Genealog. p. 9—10.) Cimbri in Teutoni so jo od iztoka proti zapadu obrnili, plenili skoz vso gorenjo Panonijo¹, iztočni Norik, in prihruli do Noreje (Strabo VII.). Že leta 115. pred Krist. je konzul M. Aemilius Scaurus v Norik došel in se s kraljem Noričanov zavezal. (Liv. Epit. 50. Appian, Illyr. 10.)

Rimljani so torej prišli Noričanom proti Cimbrom in Teutonom na pomoč, a rimski vojskovodja Cnejus Papirius Carbo je bil potolčen (113 pred Krist.); germanski divjaki pa so zmagovito dalje naprej plenili, skoz Helvetijo v Galijo udrli, kjer jih je C. Marius porazil. (Plutarch in Mario.)

Vendar tudi gospodstvu Skordiščanov je ob istem času odklenkalo. Sicer so, ko so Rimljani pred Cimbri in Teutoni trepetali, Skordiski v logih gorenje Srbije rimskega konzula M. Porc. Catona potolkli in leta 113. pred Kr. rimsko Illyrijo izplenili, ali leta 110. je rimski vojskovodja M. Minucius na ledu Morave uničil moč Skordiskov. (Liv. Epit. 63, 65. Florus I., 38. Vellej. 2, 8.)

Tako je razpadlo gospodarstvo Keltov črez Panone v dolenjih njenih straneh.

Poglejmo še sedaj, kako se je uničilo gospodstvo bojotavriških Keltov v gorenjih straneh Panonije.

Resničen je izrek Contzenov (Wanderung der Kelt. str. 47): Unstreitig bilden die Bojen das hervorragendste Glied der grossen Keltenfamilie, bekannt durch ihre Tapferkeit in den blutigen Kriegen gegen die Römer, Deutschen und Slawen, und

¹ Sledove svojega bivanja v dolnji Panoniji so zapustili v imenih rimskih postaj: „Cimbrianis“, peta postaja na cesti iz Carnunta v Murso; starinoslovci jo iščejo v Vespremu; in „Teutoburgio“ v Antoninovem Itineraru, prva postaja na cesti iz Murse (Osek) v Taurunum (Zemun), glavno mesto ligursko-keltskih Tauriskov.

das traurige sie ereilende Geschick, dem sie bis zum Untergange erlagen.

Iz svoje galske pradomovine izselila se je jedna betva ob isti dobi, kakor Insubri, Cenomani in Senoni v gorenjo Italijo, druga betva pa v Germanijo, kjer jih je sprejel hercinski gozd v deželi, ktera še danes nosi po njih ime Boienheim.

Markomani so jih vrgli čez Donavo, kjer so se do nekdanj noriškega Carnunta (Vellej. 2, 109.) raztezali. Od izliva reke Inn v Donavo, kjer ime mesta Boiodurum na njih bivanje spominja, vzdolž levega brega reke Donave bili so njihovi sedeži. Italški Boji so bili 563 u. c. = 191 pred Krist. od Rimljanov poraženi. Rimljani so jim dali na voljo ali se podvreči, ali pa izseliti se. Odločili so se za slednje. Julske Alpe prepotovavši obsedli so zemljo nad Panonijo med Noričani in reko Donavo ležečo Pelso¹ (Polyb. 2, 35. Strabo 5. Liv. 39, 55.), in so tako postali sosede sorodnih Tauriskov, kateri so svoje sedeže imeli od gorenje Tise do Tatre. (Ptolomaj 3, 8, 5.) Najdbine iz brona in zlata v liptovski, novogradski, gemerski in boršodski varmegji pričujejo še dandanašnji na njih bivanje v tej pokrajini. Ti Tauriski (Ptolomaj ima Teuriski) so ali od dolnje Donave sem tukaj se naselili, ali pa so bili betva Tektosagov. Stali so pod vlado Bojev o času njih bojevanja z Geti. Ti keltski Bojo-Tauriski so gospodovali čez rodiče gorenje Panonije in se v svoji prevzetnosti zapleli v boje s thraškimi Geti. Od gornjega toka Tise in Dnjestra do Donave in od spodnjega toka Tise do Pruta prebivalo je thraško pleme, kolikor se zgodovina spominja. Prišleci Kelti so jih proti iztoku porinili.

Te thraške rodove od Tise do Pruta, od gornjega Djestra do Donave zjedinił je z močno roko kralj pri Thrakih imenovan Burvista, pri Grkih Boerebistas, in sicer sredi prvega predkrščanskega stoletja. Okoli l. 60. pred Krist. počel je Burvista boj z Bojo-Tauriski, ki se je po Strabonovem poročilu končal

¹ Že Zeuss je slutil, da bi ime Pelso utegnilo jednoisto biti s slov. pleso, jezero. On piše: Der Name Pelso ist wohl aus dem Munde der anwohnenden Pannonier oder Kelten; vielleicht ein Wort mit dem slaw. pleso, See. (Zeuss, l. c. p. 245.) Zeuss ima tudi dvombe, jeli so ti Boji res iz Italije na jezero Pelso prišli. On misli, da so se od severa sem čez Donavo priklatili. (Glej Zeuss, l. c. pag. 246—147.)

s poraženjem Bojo-Tauriskov, katerim je takrat bil kralj Kritasir.

Muchar je tega Kritasira imel za kralja noriških Tauriskov, tudi Mommsen (*Corpus Inscr. L. III. pag. 288*) je tega mnjenja¹, ali poročilo Strabonovo nasprotuje temu mnenju, ker Strabo odločno imenuje Kritasira kralja Bojev — „*Βοϊους καὶ ἄρδην ἡγάρεσι Τους ὑπὸ Κριτασίρω, καὶ Ταυρίσους* —. Odlok tega prepirnega vprašanja je odvisen od kronološkega stala boj-skega boja.

Jordanis (de reb. get. cap. II.) ima Boerebista za vrstnika Sullinovega. A. v. Gutschmid pa je dokazal, da se je Jordanis, sledč Cassiodoru, zmotil. Boj Boerebiste z Bojo-Tauriski ima se postaviti okoli 73—71 pred Kristom, in uničenje Bojo-Tauriskov se je moglo zgoditi pred letom 59. pred Kristom, ker v tem letu se pokaže zapojen roj Bojev v Helvetiji (Confer Caesar, bell. gall. I., 5. 25, 29.). Nasledek poraženja Bojo-Tauriskov je bil, da so se Geti in Daki proti zapadu črez Tiso razširili. Če pa se je poraženje Bojev in Tauriskov okoli leta 60. pred Krist. zgodilo, ni mogel Kritasir biti kralj noriških Tauriskov, ker znano je, da je v tem času kralj Voccio² v Noriku vladal, kateri je bil svojo sestro svabinskemu kralju Ariovistu, ki je takrat s svojo armado že v Galiji stal, za ženo poslal. (Caesar, bell. gall. I., 52.)

Pa Noričani tudi zaradi tega ne morejo s Strabonovimi Tauriski jednaki biti, ker se o njih piše, da so „popolnoma uničeni bili“ z Boji vred. Mi pa še iz Caesarja (Bell. civil. I., 13) zvemo, da je Caesarju leta 49. noriški kralj prišel na pomoč. Noričanov si tudi za tega del ne moremo z Boji zvezanih misliti, ker so Boji glavno mesto Noričanov: Norejo v l. 59 do 60 napadli; kaj takšnega vendar ni med zavezniki navadno. Pa poslušajmo Strabonovo poročilo: „Jeden del te dežele so pokončali

¹ Jaz sem izrekel nekdanje mnenje, da so ti ob Karpatih naseljeni Tauriski utegnili biti Slovani, in sem ime Kritasir iz slovanskega jezika razlagati poskušal. Ker sem se prepričal, da je Strabo bil dobro podučen, opokličem rad svojo zmoto.

² Imenu noriško-turščanskega kralja Voccio primeri česko-moravska stara osebna imena: Voka, Voko, Vok-ač, Vok-man, Vok-on, srb. Vokosav, Vok-sa, Vokce (Вокce, Srb. spom. 1431, 112) Vok-al-ič, Vok-mir, Voč-ko = Voccio.

Daki, ko so pod Kritasirom stoječe keltske Boje in Tauriske pobojevali, trdél, da je ta dežela njihova, dasiravno jo reka Pathissus, ki iz gor skoz deželo Skordiščanov v Ister teče, omejuje. (*Φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίπερ ποταμοῦ διεύγοντος Παθίσσον, ῥέοντος ἀπὸ τῶν ὠρέων ἐπὶ τὸν Ἰστρον*).“ Iz tega popisa spoznamo, da ni Strabon mislil na oddaljene po toku Donave ločene, temveč na bližnje tokom Tise ločene rodove¹, s katerimi so Daki imeli večletne mejne boje. Če zdaj Ptolomaj (III., 8. 5.) severno nad Sedmograškim celó odločno rod Teuriskov imenuje (*Κατέχουσιν δὲ τὴν Λακίαν ἀρκτικώτατοι μὲν ἀρχομένοις ἀπὸ δυσμῶν Ἀναρτοί, καὶ Τεύρισκοι, καὶ Κιστοβῶκοι*), in če Strabo v popisu Norika skoz svojo opazko „*ἐν τοῖς Τευρίσκοις τοῖς Νορίκοις*“ pokaže², da so še drugi nenoriški Tauriski bili, ter se trdenju našemu nič ne zoperstavlja, moremo v mejnih sosedih, ktere je Boerebista premagal, gorenje-ogerske Teuriske iskati³, ki so preje pod oblastjo bojskega kralja Kritasira stali. Ti Tauriski so bili kot posebna župa daškemu kraljestvu pritaknjeni, Boji pa večjidel uničeni. Jeden oddelek, 32.000 mož štejoč, zbežal je, kakor smo ravno slišali, v Norik, napadel Norejo, od ondot zapojen se zvezal s Helveti, a bil s Helveti vred po Caesarju potolčen, kateri jim je potém pri Haeduih odkazal stanova-lišča. Bojsko deželo do desnega brega Donave posedli so Daki, ki so zdaj vso ravnino med Donavo in Tiso napolnili. Posebni keltski rodiči so se še ohranili v karpatskih jarugah in po Morav-

¹ Zató nekteri preiskovatelji zgodovine Plinijevih: „deserta Boiorum“ ne iščejo v okrožju neusiedlerskega jezera, marveč med Donavo in Tiso; tako Rössler v svojem: *Vorröm. Dacien* pag. 5, not. 15, in v svojih *Rumänische Studien*, pag. 29. To pokrajino so med 40—50 po Krist. sarmatski Jazygi v posest vzeli.

² Strabo (lib. 4.) iz Polybija navaja, da se je obilo zlata nahajalo v okrožju Aquileje pri noriških Tauriskih „*ἐν τοῖς Τευρίσκοις τοῖς Νορίκοις*“. Po tem pojasnjenju poderejo se keltomanskim pisateljem vsi dokazi za keltičnost noriških Tauriskov. Iz Strabona se ne more dokazati, da bi on imel noriške Tauriske za Kelte, tudi ne iz nobenega drugega grškega ali latinskega pisatelja.

³ Mucharju in Zeussu je Strabonovo poročilo: „*εἴτ' ἐπὶ Τευριστὰς καὶ Τευρίσκους καὶ τούτους Γάλατας*“ služilo za podporo dokazov o keltičnosti noriških Tauriskov, a ker smo dokazali, da ti Strabonovi Tauriski niso v Noriku stanovali, podere se dokazovanje, in opiranje na ono poročilo je brez podlage.

skem. Ombroni in Gothini so bivali od Vahe do virov Visle, Tektosagi po Caesarju ob reki Moravi, in južno od Donave okoli jezera neusiedlerskega je živetaril ostanek Bojev. Opustošeno njihovo zemljo imenuje Plinij: deserta Boiorum.

Ko so Rimljani moč keltskih Skordiskov zatrli, Daki pa vladarstvo Bojo-Tauriskov, so Panoni, ki so od ustja Save do virov Rabe in od levega brega Save¹ do Donave stanovali, lahko svobodno dihali in v miru pod svojimi glavarji živeli, ali le kratek čas, ker od iztoka in juga je prežil na nje nov sovražnik — mogočni Rimljan.

Sedem sto štiri in dvajsetega leta urbis conditae ali 29. pred rojstvom Kristovim je že Augustus triumfoval črez premagane Panone. (Dio Cass. lib. 51.)

Rimljani so v panonska mesta pošiljali rimske koloniste, v katerih je porimčevanje brzo napredovalo, tako da je že Vellejus Paterculus (30 po Kristu) mogel pisati: in omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linguae quoque notitia Romanae, ple-risque etiam litterarum usus et familiaris animorum erat exercitatio. (Lib. II., c. 110.)

O Panonih imamo mi mlajša in ne tako bogata poročila, kakor jih najdemo pri Herodotu o Thrakih. Glavni viri za etnografijo so Appian², Cassius Dio in Vellejus, med tem ko Strabo, Ptolomaïos in Plinius na etnografski moment le površno ozir jem-

¹ Strabo (lib. VII.) opazi, ko o poraženju Bojo-Tauriskov govori: Hi (Scordisci Galli) enim permixti Illyricis ac Thracibus habitabant. Verum illos (Boios et Tauriscos) Daci deleverunt, his (Scordiscis) saepe usi sunt sociis. Reliqua vero septentrionem et orientem tenent Pannonii usque ad Segesticam et Istrum, versum reliquas plagas magis extenduntur. Torej so prebivali Panoni proti zapadu ob gornji Savi in Dravi, ob Muri, Kolpi in Krki, po vsem zapadnem Ogerskem in južno-iztočnem Štajerskem. Cassius Dio označuje bivališča Panonov takó-le: Pannonii habitant ad Istrum fluvium, a Norico usque ad Mysiam Europaeam Dalmatis vicini“. Vellej Paterc. pa piše: „Pannonii duobus saltibus et tribus fluviis Savo, Dravo et Istro vallantur“. To je najkrajše in najresničnejše omejeenje.

² Appian ni mogel nič zvedeti o narodnosti Panonov; zató tudi druga ne pové, nego, da stanujejo Paioni nizzdol Panonov. O Paionih reče, da so kolonisti Illyrov, vendar o Panonih, ali kakor on piše: „Paionih“ nič ne črhne — *Παιονές εἰσιν τῶν κάτω Παίωνων, ἡλκυονίδες ἄποικοι* (Illyr. XIV.).

ljejo. Cassius Dio (49, 36) poroča, da so Panoni telovnike (Unterkleider) z rokavi nosili, ktere so iz robe (Stoff) po domači šegi prikrojili in sešivali. To robo, pravi Cassius Dio, imenovali so *panne*, in misli, da so menda po tej robi ime: „Panoni“ dobili. Dasiravno se dá beseda: „*pannos*“ tudi iz slovanščine razlagati, vendar zna tudi „*pannos*“ iz lat. *panus*, sukno, tkanina, izposojena biti, ker so, kakor smo slišali, Panoni že za Velleja po mestih bili porimčeni, Cassius Dio pa je v tretjem stoletju po Kr. živel. Slovanski značaj se kaže v njihovi hrabrosti in v njihovem svobodoljubju. Kakor so Rusi v francoskem boju pred sovražnikom požigali vasi in trge in požgali celó svojo drago matko Moskvo, tako so Panoni pred Rimljani požgali bivališča svojih za-drug, in žene niso hotele preživeti svojih mož.

Isto tekmovanje najdemo pri noriških ženah, ko so se pred podjarmljenjem po Rimljanih branile.

Poročila klasiških geografov, etnografov¹ in zgodovinopiscev le mimogredé omenjajo predrimskih političnih in industrijalnih razmer med Panoni.

Panoni niso nikdar do tega prišli, da bi si bili ustanovili narodno kraljestvo. Appian (Illyr. 22) poroča, da so bili brez vse politične zveze, da so v zadrugah po vaseh in pristavah živeli brez vsake notranje organizacije, med tem ko so Thraki in Illyri imeli kralje. Vendar Panoni, ki so ob trgovinskih cestah stanovali, bili so že bolj urejeni. V Sisciji (Sisku) nahajamo že l. 35. pred Kr. družbeno uvrščenje patricijev in prosti polk.

Če še grobove, v katerih so svoje mrtve hranjevali, presodimo, vidimo tudi veliko različnost. Kelti, ki so se bili v Panoniji naselili, so mrtve pokopavali; to spričujejo tako imenovani ravni grobovi (Flachgräber), v katerih se nahajajo okostja. Ti grobovi nimajo nasipov. Grobovi Panonov pa so mogile (gomile). Prostih Panonov gomile so dva metra visoke, poprečnik (Durchmesser) znaša 6—12 metrov.

¹ Dion XLIX. 36, o narodnosti Panonov nič ne reče, kakor toliko, da jih Grki *Paione*, Rimci pa *Panone* imenujejo in da jih Rimci v illyrski državi naštevajo — *Παίονες μὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λεγόμενοι, καὶ Ῥωμαῖοιτι Παννόνιοι* — *ἀναριθμούμενοι δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων τῇ Ἰλλυρίδι*, — *διὸ καὶ περὶ τῶνδὲ μοι δοκεῖ νῦν κατὰ τὰ Ἰλλυρικά εἰπεῖν*.

V gomilah se najdejo posode s pepelom napolnjene, znamenje, da so mrtve sežigali.

Gomile glavarjev so višje, do 6 metrov visoke, in obseg meri pri nekterih 20—22 metrov. V takih gomilah se najdejo s kremenjem iztaracane duplje z raznim bojnim orodjem in kinčem. Vse drugačne oblike imajo grobovi v Thrakiji in v Illyriji, kateri so podobni južno-ruskim kurganom, mnogokrat 50' visoki. Ruska beseda kurgan spominja na perzijsko: gôrkhânek, Grabdenkmal, kar spričuje, da so Thraki bili Eranci.

V žarih, ktere so hranjene v panonskih gomilah, nahajajo se tudi jédni ostanki, prav slovanski običaj, ker je znano, da so še krščanski Slovenci na grobe svojih mrtvih jedila polagali, in še dandanašnji pokladajo na dušno štajerski Slovenci ob Ščavnici vernim dušam v vicah črez noč jedila na mizo.

Način mrtve hraniti torej tudi spričuje, da so Panoni bili od Thrakov, Illyrov in Keltov različen narod.

Kakor drugi starodavni Slovenci, niso tudi Panoni denarja poznavali; nikjer se ne omenja panonski denar, med tem ko sta že 339 pred Kristom paionski kralj Andoleon in thraški vladar Seuthes denar kovala. (Glej Eckhel, doct. n. II., 68 in 55 in izvrstni spis: O dalmatinskih in ilirskih novcih najstarije dobe, spisao dr. F. Rački.)

Kar se v Panoniji denarja najde, je ali illyrski (illyrskih Amantinov) ali thraški; ko so Kelti koncem 4. stoletja pred Kr. v Panonijo prihruli, prinesli so tudi svoj denar, ktereга je rimski odpravil, ko so Rimljani postali gospodarji v Panoniji. Tudi ta prikazen govori za raličnost Panonov od Thrakov in Illyrov.

Pač pa so bili Panoni kakor še zdaj Slovenci umetni lončarji. V Panoniji nahajamo štiri keramične sloge, keltskega, illyrskega, panonskega in rimskega. Ne morem o tem tukaj obširneje razpravljati; jaz samo slovanske starinoslovce opozarjam na to različnost. Med panonskimi božanstvi najde se na rimskem spomeniku ime boginje Vide. Spomenik je najden v Topuskem, in napis se glasi: VIDAE SOLITANAE SACRVM. Vida ne more družega označevati, nego „die sehende, wissende, kundige“ (primeri tudi srb. vid-ati, heilen), pridevek: solitana menda razlaga solatina¹ topuskih toplic. Že leta 1854. je učeni profesor Vaniček

¹ Rusk. solotina, vjazkoe židkoe, stojačee, kisloe i ržavoe boloto, na tvrdoj podpočvč, bez trjasnjy, slov. slatina, kisla voda, zato

(Program des Gymnas. zu Vinkovce) ime boginje: Vide spoznal za slovensko in Panone za Slovane, ktere so keltske trume rivale deloma za Karpate, deloma tudi proti jugu črez Savo in Dravo. Istina je, kar Nestor piše: Volohom bo prišedšim na Slovjeni na Dunajskyja i sjedšim v nih, i nasiljajuščim im.... Slovene že prišedše z Dunaja, sjedoša okolo jezera Ilmera..... Vendar ne smemo prebivališč Slovenov samo ob ogerskem Dunaju iskati, temveč tudi po dolenjem in gorenjem Avstrijskem na desnem in levem pobrežju te reke; iz teh slovenskih prasedežev so jih deloma k izseljevanju na sever Kelti prisilili, deloma si jih podvrgli in uničili njihovo narodno in politično samostalnost.

Za slovanskost Panonov govori tudi njihov miroljubivi značaj. Cassius Dio pripoveda, da Panoni niso dali Rimljanom nobenega povoda jih pobojevati, in da je Caesar (Augustus) boj z njimi začel samo zató, da svoje vojake v bojevanju vadi. Tudi strpljivost in delavnost Panonov javljate lastnost slovanskega značaja. Njihovo življenje je bilo trudapolno; nemilo podnebje ni dopuščalo vinskega pridelka, tudi oljka ni rastla, večji del leta so imeli mrzlo vreme. Živelii so o ječmenu in prosu in iz ječmena si tudi varili pijačo. Ammian Marcellin in sv. Hieronim pišeta, da se je pivo pri Panonih velelo: Sabajum to je: zabaj — zobaj, rusk. zob, ječmen (zaradi oblike primeri: kravaj, krav-aj-ec, Dampfel, Kleien für den Sauerteig),¹ zobanec, pohlebka iz ječmena.

Cassius Dio je bil cesarski namestnik v Dalmaciji in gorenji Panoniji. Gorenja Panonija pa je obsegala gorat svet dolenje Kranjske in dolenje Štajerske, zraven je bilo po dolinah v onem času mnogo muž in jezer; vsaj še dandanašnji ljudstvo pravi takim krajem „na jezeru“, na primer: sv. Duh na jezeru (Loče, v dravinjski dolini), Devica Marija na jezeru (v šmarski dolini pri Jelšah), sv. Štefan na jezeru (v dolnji Pulskavi) itd. Dalje je bila panonska dežela gozdnata, polna logov in dobrav, vse to je storilo,

Kisice, v starih listinah: Kissice, Kissitze, današnji Kissingen z imenitno slatinsko kopeljo.

¹ Pri illyrskih Paioncih se je pivo iz ječmena velelo: *πίνον*, pri Thrakih: *βούρον*, pijačo iz prosa pa so illyrski Paionci imenovali: parabia. Ker Panoni nimajo s Paionci jednakega poznamovanja za pivo, niso bili jednake narodnosti.

da podnebje ni bilo ugodno. Zató tudi stari pisatelji ne poročajo o Panonih, da bi pri njih bila cvetla trgovina; njih trgovinska roba obstajala je jedino iz kož, rib, rogate in drobne živine, za katero so dobivali iz Italije vino in olje. Na svojih rekah imeli so Panoni prav primitivne ladije — iz debela izdolbeno kopanjo, med tem ko so illyrski narodi sloveli kot dobri brodarji, ki so imeli razne za rop in trgovino pripravne ladije.

V tolstih gozdih bilo je obilo turov; na nje še opominjajo imena krajev: Turje, nad Savo pri Zidanem mostu, Turjak, pri Mislinji, mnoga imena pohorskih kmetov: Turičnik.

Plinij je slišal praviti, da je v Panoniji živel tudi posebna žival s konjskimi grivami, drugače biku podobna s skrivljenimi rogovi. Plinij sam te živali ni videl, zató poroča (Hist. nat. 8, 15): tradunt in Pannonia feram, quae bonasus vocetur, equina juba, caetera tauro similem, cornibus ita in se flexis, ut non sit utilia pugnae. Thimotheus Gazaeus ima obliko: *βουνασος*¹, in reče, da je velika, da rast in obraz sta volovska, in koža njena lahko porije celo kočo² — „ὅτι ὁ βούνασος ἐν Παιονίᾳ θηρίον ἐστὶ μέγα, ὁ βοὸς φυνὴν ἔχων καὶ εἶδος, τὸ δὲ αὐτοῦ δέρμα καλύπτει ὅλον οἶκον.“

Beseda *bunas* daje prav naravno in volu primerno razlago iz slov. *bun-im*, rusk. *bun-it*, izdavat gluhoj zvuk, rěvet, myčat, dumpftönnen, brüllen; torej bi bil *bunas*, žival, ki silovito buni. Beseda *bunas* torej označuje isto, kar nemški *Bulle* = *Brüller*. Suffix *as* ima funkeijo velikosti in moči; primeri: *kluk-as*, *Langschnabel*, *mañas*, *ein grosser Bengel*, *durand-as*, *ein starker Dummkopf*, *modr-as*, *kača* sila modre barve.

¹ Pri leksikografih najde se oblika: *βουνασσος* in *Bonassus*, prva se mi dozdeva pravilnejša.

² Tudi Paul Diakon (II., 8) omenja panonskih turov: „Bison animal in Pannonia tantae magnitudinis, ut in unius pelle quindecim homines cubare possint“. Trdi se, da je beseda: *bison* keltska; znamenito pa je, da med Pesnico in Ščavnico poznajo besedo: *biz* in *bivovina*, *Murko* ima: *biz*, *Auerochs*, *bizovina* pa označuje trdo žilavo volovsko meso. Naj se dalje preiskuje. Slovenska korenika: *biz*, *stechen*, *stossen*, dala bi naravno razlago; *bizon* bi bil: *der starcke Stosser*, *Stecher*. Iz *biz* tudi slov. *bizma*, *oseter*, *Štör*, ker z ostrimi plavutami *biza*. *Biz*, *bizon* torej isto označuje, kar hrv. *bušak*, iz *bušim*, *stosse*, *steche*.

Ako Aelian in Solinus poročata, da je divji vol „Bunassos in monte Messapo Poenoniae et Mysiae limite“ bival, ne sledi še iz tega, da bi beseda *bunas* bila iz jezika illyrskih Poenov ali thraških Mysijcev; kakor se je žival preseljevala, baš tako lahko tudi poznamenovanje njeno. Nam zadostuje poročilo Plinijevo in Thimotheja Gazaaja, da je divji vol bival tudi v Panoniji.

Še jedne okoliščine moramo omeniti. Vrli etnograf dr. C. Fligier piše: *Durch eine verdienstvolle Untersuchung A. Conze's ist in Hellas eine Vasenclasse gleichsam neu entdeckt worden, die sich durch geometrische Ornamentik und durch das Fehlen gewisser Thiere z. B. des Löwen und Tieggers von den orientalisierenden unterscheidet. Professor Conze hat diesen Styl alteuropäisch, aber auch pelasgisch genannt. Unter den Pelasgern der hellenischen und römischen Schriftsteller sind nach unsern Untersuchungen Illyrier zu verstehen. Professor Conze ist ebenfalls geneigt diesen Styl der vorhellenischen Bevölkerung zuzuschreiben.*¹ Denselben Styl fand Conze auch in Italien, welche Halbinsel ursprünglich auch von illyrischen Völkern bewohnt war. (Fligier, *Zur praehistorischen Ethnografie Italiens*, pag. 22.)

Illyri niso tedaj le v o v rabili za symbole. Poglejmo si sedaj panonsko - rimske spomenike najdene v Celeji, Petoviju, Solvi, v Sisciji itd.; skoro na vsakem je izobražen *lev*, symbol solnca, v družbi ovna (symbol mladoletnega solnca) in starčeve glave (symbol zimskega solnca); dalje v družbi drugih solnčnih symbolov, kakor psov, jastrebov ali sokolov, rac² itd.

Take symbolike iščeš zastonj na spomenikih illyrske zemlje, Italije, Galije, Germanije, Thrakije, in tako tudi archajološka preiskavanja podpirajo etnološka. Kakor je še Slovan danes veren in zvest svoji cerkvi, tako je tudi ostal v starih časih, dasiravno porimčen, zvest svojim bogovom in njim postavljaj spomenike, na grobne kamne pa urezati dajal symbole svojih bogov. Obrazi na panonsko - noriških rimskih spomenikih imajo poseben, prav slo-

¹ Če Conze omenja, da se take vaze najdejo tudi dalje gor proti severu do Donave, še to ne dokazuje, da bi Panoni tudi bili Illyri. Posodva pride po trgovini, zató nahajamo v Noriku in Panoniji izdelke Etruščanov, kateri niso nikdar v teh deželah prebivali.

² Obširno govori o tem moj spis: *Triglav*, mythologično raziskavanje, Ljubljana 1870.

venski tipus, ako je primerjamo z obrazi, ktere nahajamo na spomenikih ali novcih Galije in Illyrika. Na to različnost opozarjam slovenske archajologe, ki se bodo takoj pri prvem pogledu prepričali, da ne predstavljajo ne italskega, ne illyrskega, ne galskega obraznega tipa.

Panoni so posebno sloveli kot pticevolhvovalci (augures). Da bi Illyri ali Thraki gadali po poletu ptic, ne omenja se nikjer. Stari Čehi so augurom pravili: ptakopravci, pri Rusih je znan izraz: „pticevolšebstvovat, ptice volhvoval“, pri Medjimurcih sem slišal v svoji mladosti pripovedovati o „ptičjih vuhvecih“. Panonske augure je posebno čislal rimski cesar Septimius Severus. O njih govori Spartianus (Spartianus in Severo, Editio Lugdun. I., pag. 213) v životu Septimija Severa: „tunc sollicitus Severus — cum consuleret Pannoniis auguribus, comperit se victorem futurum“. — Ko so illyrske legije bile Septimija Severa (193—211) za imperatora izklicale, bil je on generalni namestnik obojne Panonije in se učil od panonskih augurov pticevolhovstva, tako da Spartianus o njem piše: *Auruspicinae quoque peritissimus fuit, orneoscopos magnus, ut et Pannoniorum augures vicerit.*

Panonski narod so najpreje razkropili Kelti, zmučkali so ga Rimljani in za njimi so deloma dediči Panonije postali Gothi. Pred Gothi so že plenili po Panoniji švabski Markomani in Kvadi, dalje sarmatski Jazygi. Grozno opustošenje se je godilo po Hunih. Sv. Hieronim, rodom Panonec iz Stridova, poroča: „viginti et eo amplius anni sunt, quod — cunctas Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus¹, Alanus (sarmatski rod), Hunni, Vandali, (gotski

¹ Že cesar Tiberius je Kvodom dal polja v Panoniji (Tacit. Annal. libr. 12). Cesar Marcus Aurelius (163—180) pa je dal „*terram et agros partim in Pannonia partim in Myisa*“ (Dio Cass. lib. 71). Pod Galienom (253—268) opustošili so še Samati Panonijo. Naj še na koncu te razprave Zeussovo argumentacijo pojasnim. Že sem rekel, da noben ne rimski ne grški pisatelj nima izrecno Panonov za Illyre. Zeuss pa meni: „Wenn auch Strabo die Pannonier nicht ausdrücklich Illyrier benennt, so setzt er doch überall ihre illyrische Abstammung als bekannt voraus. Illyrien liegt ihm (5, pag. 213) um den See bei den Bojen, bis wohin Pannonier wohnten, dort ist der Anfang des illyrischen Landes (7, pag. 313), die Skordisken setzten sich zwischen die Thraken und Illyrier, unter welchen nur ihre Westnachbarn die Pannonier verstanden

rod), Marcomani, vastant, trahunt, rapiunt,“ in na drugem mestu : „— — testis in quo ortus sum, solum, ubi praeter coelum et terram et crescentes vepres et condensa sylvarum cuncta perierunt“. Die Pannonier sind unter den Stürmen der Völkerzüge verschwunden, reče Zeuss (l. c. pag. 257). Gotovo ne do slednjega moža. V gorah in planinah zapadne Panonije so se brez dvombe še ohranili ostanki starega polčanstva, kateri so se stopili z novimi slovenskimi naseljenci v 6. stoletju. Še Paulus Diaconus vé povedati, da so se četam longobardskega kralja Alboina, ko se je iz Panonije (568) vzdignil in jo v Italijo potegnil, tudi trume Pannonov in Noričanov pridružile.

II.

Καμον — Camum ime za pivo pri starih Panonih.

Grk Priskos pripoveda, da je dobil, ko je leta 448. šel na povelje grškega cesarja na dvor Attilov v vsaki vasi proso mesto rži za hrano, in mesto vina pa pijačo, katero so ondašnji prebivalci: μέδος imenovali; njegovim služabnikom, ki so ga pri

werden können (Zeuss lib. pag. 255). Ta argumentacija slabo dokazuje. Strabo (4, pag. 206) ima tudi Vindelike in Noričane za Illyre, in vendar smatra Zeuss oboje za Kelte. Poslušajmo Strabona: οἱ δὲ Οὐινδελικοί, καὶ Νώρικοι τὴν ἐκτὸς παρώρειαν κατέχουσι τὰ πλέον μετὰ Βρεύνων καὶ Γενάνων, ἥδη τούτων Ἰλλυριῶν. Skordiščani, ki so stanovali „in confluente Danubii et Savi“, pa so se res med Thraki, ktere so imelil na severu, in Illyri, ktere so imeli na jugu za sosede, naselili; torej ni treba na Panone njihove zapadne sosede misliti. Zeuss vendar sam (l. c. pag. 233) pové, kaj je Strabona nagibalo Vindelike in Noričane med Illyri navajati: „Der Römer wählte auf der entgegengesetzten Seite des (rhait.) Gebirges nach Illyrien hinabzusteigen, schon die ersten Völker im Nordabhange gelten ihm also für Illyrier“. Resnično je torej opazovanje Contzenovo: „Da aber die Alpenländer, sowohl in ethnographischer, wie geographischer Beziehung den Römern erst spät genauer bekannt wurden, kann es nicht befremden, dass noch Strabo sämtliche Bewohner derselben für Illyrier hält. Welche verwirrte Vorstellung er sich von diesen Strichen gebildet hatte, beweisen klar die Stellen (Strab. 4, pag. 206 und 7 pag. 292), wo er den See bei den Bojern (lacus Pelso) für identisch hält mit dem See bei den Helvetiern, und die Bojer um den Pelsossee zusammenstellt mit den Vindelikern am Bodensee.“ Contzen, die Wanderungen der Kelten, pag. 57.

tem poslanstvu spremljali, pa so prebivalci dajali pijačo iz ječmena, kateri so *καμιν* pravili, — „*Ἐχορηγοῦντο δὲ ἡμῖν κατὰ κόμας τροφὰς ἀντὶ μὲν σίτου κέγχρος, ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μέδος*¹ *ἐπιχωρίως καλοῦμενος, ἐκόμιζον τὸ δὲ καὶ οἱ ἐπόμενοι ἡμῖν ὑπερέτα κέγχρον καὶ τὸ κριθῶν χορηγούμενοι πόμα κάμιν οἱ βάρβαροι καλοῦσιν αὐτό.*“ (Priskos, ed. Niebuhr, pag. 55.) Zemlja, skoz katero so poslanci cesarjevi potovali, bila je ravna in zelo močvirna; morali so se črez več rek na ladijah peljati, med katerimi Priskos reko Typhisis (brez dvombe: Tibiscus rimskih pisateljev, današnja Tisa) imenuje.

Šafařík opazi k Priskovemu poročilu: „Od pritiskajočih Keltov iz svoje stare domovine (Panonije) pretirani Sloveni obrnili so se večinoma, kakor Nestor poroča, k svojim soplemenikom za Karpati, vendar kakor se to pri izseljevanju navadno dogaja, ostali so nekteri ostanki na južni strani Karpatov ob reki Vahi, Hronu, Ipli, Šajavi, Torisi, Ondavi in gorenji Tisi pred napadom sovražnikov po mnogih gorah okovarjeni. Bili so pastirji in poljedelci.“ Šafařík dokazuje potém, da so „Sarmatae servi“ bili Sloveni, ker so imeli stanovite sedeže v lesenih hramih, svoje vasi, celo mesta, in so se vojskovali kot pešci, med tem ko so „Sarmati liberi“ bili predrzni jahači. Grški in latinski pisatelji vzamejo te Slované pod imenom njihovih zmagovalcev, vendar so hoteli dvojno narodnost s tem poznamenovati, da gospodarje imenujejo „liberi“, podložnike pa „servi“. Dalje razpravlja Šafařík, da tudi Grk Priskos v gore omenjeni pokrajini razločuje dvojne prebivalce, naimer Hunne in pa domačine, ker domačini so pijačo „μέδος“ imenovali, — *ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλούμενος*. Beseda med je izključljivo slovenska, Huni — Priskovi *βάρβαροι* — so besedi: „med“ in „kamón“ tako od podjarmljenih Slovencev prijeli, kakor besedo: strava². (Glej Šafařík, Starožit. I., 10.)

¹ Staroslov. medъ, *μελι*, mel, medarъ, pincerna, medvъnica, cella vinaria, medъ, *οἶνος*, vinum. alth. metu, mitu mhd. mete.

² Jornandes pripoveda, da se je pojedina za mrličem pri Hunih velela strava, glej Thierry, l. c. pag. 178, Šafařík, Abkunft der Slawen, pag. 131 confer. Jornandes, cap. 43, „postquam talibus lamentis est defletus, stravam super tumultum ejus, quam appellant ipsi, ingenti comessatione concelebrant“, ker je strava slovenska beseda, tudi *κάμιν* in *μέδος*.

Safařik še ni vedel, da je ime za pivo: *κάμιν* pri Panonih starejše, nego Priskovo poročilo. Že Julius Sextus Africanus, ki je živel v prvi polovici tretjega stoletja po Kristu pod cesarjem Gordijanom in spisal: „*Περτάβιβλον χρονολογικόν*“, kateri obsega kronologijo od stvarjenja sveta do 220 po Kristu, to je do 3. vlad. leta cesarja Heliogabala, poroča, da so Panoni pivo iz ječmena imenovali: *κάμιν* (glej Diefenbach, Orig. europ. pag. 292, Nicolai, Griech. Liter. II., 584) in ravno tako tudi slavni rimski pravdoznanec Ulpian, kar je Šafařiku tudi neznanano bilo, omenja pijače v rimskih provincijah znane: *camum* (neutr. = *κάμιν*). Ulpian je živel za Aleksandra Severa (222—235) in piše: „— si quis vinum legaverit . . . nec *camum* nec *cervisia* continēbitur nec *hydromel*“. (Dign. XXXIII. t. 6. l. 9.)

Κάμιν ni torej, kakor slavni francoski zgodovinpisec A. Thierry (Attila und seine Nachfolger, deutsch v. Burckhardt pag. 74) misli, ki tudi pijačo krivo „*kamos*“ mesto „*kamon*“ imenuje, tatarski: *kumys*. *Kumys* je bila iz zevretega kobilinega mleka napravljena pijača, *κάμιν* pa iz ječmena. Vredno je uvaževati, kar o pijači: „*κάμιν* — *camum*“ bistrourni V. Hehn piše: Die Pannonier schildert auch Cassius Dio 49, 36, der sie kennen musste, da er selbst als Legat Dalmatien und dann Oberpannonien verwaltet hatte, als ein armseliges nordisches Volk in winterlichem Klima, das weder Oehl noch Wein erzeugt, und seine Gerste und seine Hirse nicht bloss isst, sondern auch trinkt. Mehr als zwei Jahrhunderte später erhalten wir durch den merkwürdigen Bericht des Priscos, der im Jahre 448 nach Chr. mit der griechischen Gesandtschaft auf dem Wege zum Hunnenkönig Attila die pannonischen Ebenen durchstrich, ein anschauliches Bild des Landes, der Sitten, des Völkergemisches u. s. w. Statt Weizens erhielt die Gesandtschaft überall Hirse, statt des Weines den von den Eingebornen sogenannten *Meth*, auf den Antheil der Dienerschaft und des Gefolges aber fiel gleichfalls Hirse und ein aus Gerste bereitetes Getränk, von den Barbaren *κάμιν* genannt. Welche Barbaren ihr Bier *camum* nennen, wird uns nicht gesagt, gewiss aber waren es nicht die Hunnen, denn das Wort ist älter, als die Ankunft dieser Horde in Europa. Bei Ulpian, also im Anfang des 3. Jahrh. soll bei Vermächnissen das *camum* nicht als Wein gerechnet werden, und

im sogenannten Edictum Diocletians wird II., 11. (ed. Waddington) neben dem Maximalpreis verschiedener Lebensmittel auch der des *camum* vorgeschrieben. Das Wort scheint keltisch, und könnte seit den Zeiten der grossen keltischen Wanderung in Pannonien heimisch geworden, oder auch durch römische Soldaten dahingebracht sein. (V. Hehn, Culturpflanzen, pag. 127—128.)

Da bi *κάμουν* — *camum* bila keltska beseda, ni verjetno, ker to vrsto pijače Jul. S. Afric. očitno imenuje panonsko. Kelti so že za Posidonija okoli srede prvega stoletja pred Kr. pivo imenovali: *κόρυμα*, in sicer Kelti srednje Galije, vendar je *κόρυμα* bila pijača prostega naroda, med tem ko so višji stanovi že pili massaliotsko vino (Athen. 4, pag. 151). V glossah Philoxenovih¹ se keltsko pivo veli: *κουρμεν*, in Zeuss navaja: *cwrw*, *coruf*, *coref*, *kuref*², stvarjeno iz *curmi* kot novokeltske besede za pivo: Gram. celt. II., pag. 788).

Pa menda je beseda *κάμουν* — *camum* thraška? Težko, ker pri Thrakih se je pivo velelo: *βρύτον*, že starogrškemu pesniku Archilochu znano ime, ki je 600 let pred Krist. živel in popeval:

„Ὅσπερ ἀλλῶ βρύτο ῥῆ
Θρηῖς ἀνὴρ“.

Tudi illyrsko ne more ime *κάμουν* — *camum* biti, ker Paionci, illyrski ob gorovju rhodopskem stanujoč rod, so pivo iz ječmena imenovali: *πινον*; ravno tako njihovi sosedje in sorodnici (glej Athenaios IX. cap. 63), pijačo iz prosa pa po Caeliju Rhodig. (IX. c. 26): *parabia*.

Pri severnih Germanih je še znano ime za pivo: *ale*³; najde se ta beseda tudi v pruščini: *alu*, v litov. *alus*, latv. *allus*, in pri koroških Slovencih: *ol*, *v-ol*, *Bier*, *olar*, *Bierbrauer*.

Znana je še ta beseda v starosl. *olъ* sicera, rusk. *ol-ov-ina*, Treber. Grimm besedo *ale* izvaja iz lat. *oleum*, *olje*⁴. Panonski

¹ Dioscorides 2, 110 ima obliko: *κουρμῆ*.

² Iz *coref*, *curef*, *ceref* je: *cervisia*, primeri *bracisa* iz *brace*.

³ Škand. *öl*, aglos. *eal*, dansk. *øl*, angl. *ale*.

⁴ Primerjave: *ale*, *ol*, *oleum*, nikakor ne zapopadem, ker med oljem in pivom ne najdem sličnosti ne po okusu ne po substanci ne po učinkih. Čudovito, da besedo *ale* le poznajo severno-germanski narodi, ne pa južno-germanski, kateri so vendar bliže bili domovini oljke in olja.

Slovenci, Srbi, Hrvatje in Čehi rabijo mesto ol, olovina besedo pivo, in isto označuje, kar paionsko: *πίον*, Trank, napitek, samo z drugim suffiksom.

Ker imam Panone za Slovene, mora „*κάμιν*, *camum*“ tudi v slovenskem jeziku razlago najti. Razlaga je mogoča iz dvojih debel. Iz kam so nastale srb. kom, die grüne Nusschale, kom-ina, Treber, slov. kom-uš-ka (Belostenec), gluma, putamen, lusk, lupina, mošnja, mehenica, kožica, Hülse, Schale, Häutchen, srb. kom-iti, kom-ič-iti, kom-iš-ati, kom-uš-ati, schälen, kom, komino slačiti; primeri: kožuhati = kožo slačiti, likati, lik (Bast) slačiti. *Κάμιν* — *camum* utegne torej biti iz okomljenega ječmena napravljen napitek, kakor gršk: *πίτσον*, Trank aus enthülseter Gerste, iz *πίσσω*, enthülse.

Iz snovi kam — kom imamo v slovanščini poznamenovanja za pijače, rusk. kom-yny, čapra, drobina, vinogradnyja vyžimki (Daly), bulg. kom-ina, isto, česk. kom-iny, vinacea, srb. kom-ov-ača, kom-ov-ica, Treberbrantwein, to je pijača iz grozdovih komov, komin, komuš. Isto tako zna gotovo že skaženi „*κάμιν* — *camum*“ označevati pivo iz ječmenovih kamov, komov. Dalo bi se pri razlagi besede *κάμιν* — *camum* tudi misliti na deblo: kam, srb. kam, Stein, starosl. kamy, Stein, kar se je po Miklošiču iz praoblike: kam on izobrazilo, in *κάμιν* — *camum* znal je tudi biti koroški: „kamnovi vu“, kam on pivo, Steinbier. Res čudovito je, da kamnovega ola po celem svetu ne poznajo, nego po slovenskem Koroškem, nemški Korošci mu pravijo sicer: Steinbier, a ga ne varijo. Kuha se s peščanim kamenjem¹; to se žareče in razbeljeno v lesene kadi, v katerih je za pivo pripravljeni ječmen, vrže, da zavre, zató ime: „kamnovi vu“, Steinbier.

Da se slovenski Korošci niso od Nemcev piva kuhati učili, pričujejo tehnična poznamenovanja, kakor slad, Malz, ozditi, Malzdörren, vižla², Malzofen. Vižla spada k deblu vig, iz kterega so: vig-enj, viž-ec, vignja, Esse itd.

Litovčan dobro razločuje alus, pivo, in alejus, olje, tako tudi koroški Slovenec: ou-vu, cerevisia, in olje, olej, oleum.

¹ Gutsman imenuje ta kamen: ounjak, Bierstein, = olnjak.

² Gutsman ima: fižla, kar je ali tiskovni pogrešek, ali pa Gutsman besede ni prav zapisal.

Čudovito je, da se je pri koroških Slovencih jedino ohranilo ime ol za pivo iz ječmena. V jeziku onih Slovenov, v katerem so pisani sv. evangelji, najde se sicer tudi beseda ol, ali v pomenu sicera, berauschendes Getränke. Beseda je še znana v litovščini in pri severo-germanskih narodih, od katerih pa si je niso mogli koroški Slovenci izposoditi. Kako to, da štajerski, ogerski in hrvatski Slovenci besede ol ne poznajo, in le ime pivo, kakor Rusi, Čehi, Poljaki, Srbi in Hrvati rabijo?

Da beseda ale, eal itd. ni nemška, spoznal je sam Grimm, kakor Nemci sploh nimajo nobenega domačega imena za pivo, ker nemški Bier¹ isti Grimm izvaja iz sredovečne lat. bibere. Pri Gothih, od katerih bi bili utegnili Sloveni svoj ol najpreje dobiti, rabi se za sicera beseda leithus, a to ime so si Gothi izposodili od keltskih Ircev; staroirski lind, cerevisia (gl. Stokes Irish. Gloss. 221). Leithus za linthus po istih pravilih, kakor seiteins za sinteins. V. Hehn celó dvomi, jeli so stari Germani znali pivo variti. Če Tacit (Germ. 23) omenja: „potui humor ex hordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corruptus“, ne sledi še, trdi V. Hehn, da bi se ne bili Germani od Keltov piva delati naučili² (V. Hehn, Culturpf. pag. 130).

Torej ale, eal, öl severnih Germanov tudi ni domače ime, marveč litovsko-slovansko, in gotovo starejše nego grško-lat. *ἐλαιον* — oleum med Litvoslovani in severnimi Germani.

Gutsmann ima še jedno poznamenovanje za pivo: brezovec, Lagerbier. Zakaj to ime? Sme se li jednačiti rusk. braga, Art Getränk von Gerste und Hirse, nižjesrb. braž-ka, Art Dünnbier? V. Hehn je mislil, da so te besede iz keltščine sprejete, kjer nahajamo: brace, s pomeni: Malz, Bierwürze, Bier; izpeljanci iz snovi: brace pa poznamljajo: germinare, fermentari (glej Diefenbach, Orig. Europ. pag. 263 seq.); vendar besede: braga, bražka, braha itd. nahajajo tudi v slovanščini svojo prav naravno in pravilno razlago iz brg-brz-bréz, starosl.

¹ Agls. beor, fries. biar, bjar, altn. bior, ital. birra, dakorom. bére, franc. bière, raetsk. bierra, brit. bier, gadh. beóir.

² Na severu Evrope še za kralja Alfreda (okoli 900) niso piva poznali, ker so Esti še le med in zevreto kobilino mleko pili. Istodobni letopisci poročajo: cerevisia apud Estos non coquitur (Antiquités russes, 2, pag. 469), in Esti so bili najbližji sosedje severnih Germanov.

o-brz-g-na^{ti}, o-brž-g-na^{ti}. rusk. dial. o-brez-nuti, in acorem verti, torej bi brezovec utegnil biti: acorem habens cerevisia. Vendar zna brezovec tudi označevati pivo, ki se proti koncu zime meseca brezna, kedar breze začnejo listje poganjati, vari in se v sodih v pečevnate kleti položi, zato ima to pivo pri Nemcih ime: Märzen-Lagerbier.

Že je bilo na drugem mestu omenjeno, da so Panoni poznali tudi še pijačo: saba^{ium} = zabaj. Ammian Marcellin poroča, da je saba^{jum} bil: „ex hordeo vel frumento in liquorem conversus paupertinus potus“, pijača ubogega prostega naroda, mestjani pa takrat že porimčeni po jeziku in načinu življenja pili so vino. Zabaj (zaradi suffixa primeri: krav-aj, Dampfel) je iz zobi skuhan ol, rusk. slov. zob, Hafer, tudi ječmen, rusk. zob-an-ec, ječmenaja pohlebka, bulg. zob, frumentum, Nahrung, poljsk. zob, Körnerfutter; magj. zab, Hafer, še opominja na staro obliko. Cesar Valens je zabaj tako rad pil, da so mu vojaki dali ime: saba^{ia}rius — zabajar. (Amm. Marcell, 26, 8, 2.) Finci in Esti imenujejo pivo: kalja in taari; jeli kitajski tarasum, ime za pivo, s finskim taari v kakšni zvezi, ni mi znano.

V onem okrožju, kjer je Attila imel svoj dvor, Šafa^{rik} ga išče v današnjem Tokaji¹, naselili so se v stari dobi razven Slovenov keltske trume, pozneje svabinski Quadi, in utegnili so tudi sarmatski Jazygi tam pomešano naseljeni biti, ktere že leta 51. po Kristu ob Tisi nahajamo (Tacit. Annal. XII., 29). Ako bi kdo trdil, da je „*καμυρ*“, camum“ svabinskokvadska beseda, moral bi nam dokazati, da jo je mogoče iz germanščine razložiti. Sarmati, „Medorum soboles“, niso bili polje obdelujoč narod, marveč Nomadi; oni so živeli ob boju in plenu, torej niso tudi bili pivovari, in beseda: *καμυρ* — camum ni sarmatska; tudi ni *μέδος*, kakor Wietersheim trdi, ki ima *καμυρ* za tatarski kumys in *μέδος* ne za germansko, marveč za jazyško besedo!! Ker Jul. Afric. *καμυρ* kot pijačo Panonov označuje, morala je ta pijača že pred prihodom Sarmatov v Panoniji znana biti; tudi so Sarmati većinoma

¹ Drugi starinoslovci iščejo Attilov dvor v Budi. Vsi so enakih mislij, da je ta grad v današnji Ogerski stal. Priskos imenuje reko Tiphisis, črez katero so se poslanci na ladijah peljali, in pové tudi čas, kolikor ga jim je bilo treba do dvora na višini stoječega, vse to kaže v okrožje med Tokajem in Budo.

izvèn mej stare Panonije med Dunajem in Tiso po stari Dakiji prebivali. Menim torej, da je $\kappa\acute{\alpha}\mu\omicron\nu$ — camum ali napitek napravljén iz okomljenega ječmena, ali pa koroškoslovensko: kamov ol.

Gore smo slišali, da V. Hehn misli, da bi beseda: $\kappa\acute{\alpha}\mu\omicron\nu$ — camum utegnila biti keltska, ker se v latinščini srednjega veka nahaja beseda, ktere prva slovka na $\kappa\acute{\alpha}\mu\omicron\nu$ — camum opominja, in ta je cambia, ki pa je bila samo v zapadni Francoski znana, in odonod se razširila na Niederlandsko. Po Du Cange-u označuje cambia: „brassiatorum officina seu locus ubi cerevisia coquitur, quam vulgo brassorium vel braxatorium¹ nuncupant“. Torej se „cambia“ za pivovarnico ni sploh rabilo, ker Du Cange omeni, da je za pivovarnico sploh (vulgo) se beseda „brassorium vel braxatorium“ rabila. Da v besedi „cambia“ drug pomen tiči, vidi se iz fraz „cambiam aperire“, kar Du Cange razlaga: „apertam habere dominicam villam, in qua vicatim (od vasi do vasi) et tributim (od ceha do ceha, zunftweise) panis ac potus ex hordeo coquitur“, torej je cambia tudi bila pekarna. Ker so vaščani in cehi ječmenov kruh in pijačo iz ječmena dobivali in so v onih časih, ko še denar ni bil splošno občilo, zamenjavali dobljeni ječmenov kruh in dobljeno pijačo iz ječmena z ječmenom, torej cambia iz cambio, zamenjam, wechsele, vertausche, in cambia je bila zamenjalnica ječmena za produkt ječmenov — kruh in pivo.

Bistroumni in previdni Diefenbach sam ni upal očitno trditi, da bi $\kappa\acute{\alpha}\mu\omicron\nu$ — camum in cambia v kakšni zvezi bila. On samo opazi: Es fragt sich der Zusammenhang dieses Wortes ($\kappa\acute{\alpha}\mu\omicron\nu$) mit nl. (bei Kilian) kamme mlt. cambia afrz. cambe, Brauerei, nl. kammen, brauen, kammer² afz. cambier, Brauer (l. c. pag. 292). Ta poznamenovanja so tako nastala, kakor cervisia, Bier in Bierfass v lat. na Nemškem pisanih listinah. Latinski leksikografi tudi besedo cambia rabijo za pivo in ne samo za pivovarnico; tako ima Belostenec pod besedo pivo, sledeča lat. po-

¹ Brassorium je iz keltsk. brace, pivo.

² V germanskih jezikih se labialec *b* staplja v labialec *m*, primeri bavarskonemško: Alm, Alpe, Albe, Falm, Falbe (falbes Ross), goth. thimbrian, novon. zimmern, tako tudi: kammer iz kamber, kammen iz kamben.

znamenovanja: cerevisia, ceria, celia, zythus, brython, corma, curmi, chylus ptisanæ, sabajum, *camba*, in to je menda Gutsmanna nagnilo, da je *kamba* tolmačil v Steinbier, misleč na kam, kamen, Stein. Tudi so znali po samostanih menihi latinsko govoreči s sredovečno latinsko besedo: *camba*, ol s kamenjem kuhan poznamljati. Iz *cambarius* je nastalo mythično ime hollandskega kralja — pivovara: *Cambrinus* — *Gambrinus*.

Ostane mi še razlaga prvotnega pomena besed: *kom*, *komuška*, *kom-ina*. Korenika je *kam*. Ker se *kom* rabi za poznamenovanje kože, mehenice, lupine, luščine itd., označevala je korenika *kam*: tegere, velare in slično.

V germanščini res nahajamo in sicer v aglos. *hamian*, tegere, v škand. *hams*, *hamr*, althd. *hamo*, *cutis*, v gotšč. *anahamon*, velare, v litovščini *kamens*, *cortex abiegna*, torej *kom*, *komina*, *kamens*, *τό tegens*, *velans*.

Da pivo dobi bridek aroma, pridevlje se hmel, a hmela niso v starih časih poznali; zato so pridevali hrastovo skorjo, brezovo listje, bridke korene, divja zelišča, kakor zel, *achillea millefolium*, jezičec trava (*Schafgarbe*), orehove rubine, ki se v srbščini veli: *kom*; znalo bi bilo *kamon* Panonov tudi po teh pridevkih, skorjah in rubinah ime dobiti. Illyrski Paionci so neko zel *κονυζη* k pijači iz ječmena pridevali, in pijačo tudi po tej zeli imenovali: *κονυζη*. Nekteri glossatorji mislijo, da je *κονυζη* zel bolšinec, Flohkraut, drugim *inula grave olens*, tudi *erigeron viscosum*.¹

Kamon torej dopušča dvojno prikladno razlago — pijačo iz kamov, komov, ali pa *kamon* pivo — Steinbier.

Narod je utegnil pijačo naravnost *kamon* imenovati, kakor se govori na pr.: Trinke Kronabether, Wachholder in se Brantwein ne pristavi.

Onim, kateri bi utegnili dvomiti nad pravilnostjo moje razlage pri besedi: *camba*, in trditi: to je keltska beseda, stavljam vprašanje: kaj pomenja? V keltščini sicer najdemo: *camb*, *camm*, *cam*, pa s pomenom: *curvus*, kar za razlago besed: *κῆμιν* in

¹ V slov. kunica, *Schafgarbe*, *millefolium* (Jambrežič) *Inula grave olens*, veliki koren, slov. srb. česk. *oman*, *omej*, nemšk. *Alantwurz*, niso že samo v starih časih k pivu in vinu pridevali; tudi danes še Slovenci veliki koren nastavljajo v vinu in žganci in rabijo za zdravila. Rusi velikemu korenu pravijo: *devjasil*.

camba ni prikladno. Beseda *camba* zna tudi prav dobro slovenska biti in poznamljati kraj, kjer se je ječmen komil, ali s kamom (Stein) pivo varilo. Suffix *ba* ima funkcijo lokalnosti (primeri: *shram-ba*, *zgrad-ba*) in činjenosti (primeri: *tvor-ba*). Beseda je lahko prišla po Burgundih, ki so bili dalje časa v deželi: *Antheib* in *Bantheib*, to je Antov in Vendov naseljeni (glej *Wietersheim, Geschichte der Völkerwand. II., 344*), preje ko so se v Galiji bili ustanovili. Tudi je lahko prišla beseda *camba* in *cambar* na *Niederlandsko* po onih Slovanih veletskega plemena, katere že okoli leta 560. ob Renu in pozneje na *Hollandskem* v okrožju *utrehtskem* in *ad partem inferiorem Geltriae* (današnji *Geldern*) najdemo. (Temeljito o Slovanih na *Hollandskem* je pisal *Šafařík Starožit. II., 44.*) Ako bi beseda *camba* bila keltska, najti bi jo morali pri britanskih Keltih, dalje pri Keltih južne Galije in gorenje Italije, vendar zapisana je le v listinah, ki imajo svojo domovino v zapadni *Francoski*.

Že malo prej sem omenil, da je čudovito, da se je poznamenovanje za pivo: *olъ* na *Jugoslovanskem* le od dolnjega *Drauburga* do *Beljaka* med koroškimi Slovenci ohranilo. V cerkveni slovenščini, katere domovino iščejo jezikoslovci v *Panoniji*, označuje *olъ*: sicera, opojni napitek, a Slovenci v nekdanji *Panoniji* stanujoči besede ne poznajo. Rusi so ohranili: *olovina*, *Treber*, *droži*, *tropine*; beseda je prišla tudi v *rumunščino* *olovinę*, v *finščino* *oling*. Znana je v *litovščini* in *latvinščini*: *alus*, *Bier*, v *staronord. öl*, *agsak. ealu*, *cerevisia*, mogoče da izposojeno od *Litvo-Slovanov*, vendar beseda ni v nikakšni zvezi z *latinskim oleum*, ker že v *staroind.* nahajamo ali, *krepek napitek* (*Hemicandra II., 470*). *Böthlingh* je ali prestavil v *Brantwein*. Jaz bi koroško-slov. *ol* imel za ostanek iz jezika slovenskih *Noričanov*.

III.

Panonskonoriška boginja ADSALLVTA.

Pri Škarjah na *Ribnikarjevi* njivi v vasi: „*Na Savi*“ bil je najden spomenik z napisom: „*Savo et Adsallutae sacrum*“, spomenik: *Savo augusto* pa v rečišči *Save*. Profesor *Müllner*, spreten starinoslovec, piše o teh spomenikih:

Diese auf einer Stelle am Ufer der *Save* gefundenen Weihinschriften beweisen, dass wir es an ihrem Fundorte mit der Stätte

eines Heiligthums zu thun haben, welches den Flussgöttern Savus und Adsalluta geweiht war.

Eingeengt in eine schmale Thalline hat sich die Save von West nach Ost strömend ein felsen- und klippenreiches Bett mühsam gebrochen, und die das beide Ufer begleitenden Wege zu beiden Seiten des Stromes sind die hart an denselben herantretenden Gebirgslehnen eingegraben, nur bei „Na Savi“ tritt das Gebirge etwas zurück, so dass einige Wiesen und Aecker sich anlegen liessen. Etwa eine halbe Stunde Weges von der Kirche in Saudörfel gegen Westen hin tritt das Gebirge wieder dicht bis zum Flusse heran und führt gleichzeitig bei der Ribnikermühle aus einer Waldschlucht einen Wildbach demselben zu. Hier verlässt die Saveschlucht ihre westöstliche Richtung, um eine südöstliche einzunehmen analog dem Thalverlaufe von Saudörfel abwärts. Diese Verhältnisse bedingen, dass die Schlucht scheinbar ganz von Bergen eingeschlossen erscheint, einem langen schmalen Thalkessel ähnlich, still und geheimnissvoll nur durchrauscht von den ewig einförmig dahin rollenden Wellen des „heiligen Savus“. Hart am Wege, welcher dem Ufer entlang zieht, einige Hundert Schritte von der Ribnikermühle entfernt, befindet sich ein sanft geneigter Plan, ehemals als Acker benützt, und nahe dabei die Sandriesen Skarje. An dieser einsamen Stelle stand das Heiligthum der Flussgötter: des Savus und der Adsalluta. Ein geeigneterer Ort wäre auch kaum denkbar gewesen. Inmitten der abgeschlossenen Einsamkeit waldbedeckter Gebirge angesichts der Verderben drohenden Klippen des Stromes, bei deren Anblick man an die Möglichkeit einer Beschliffung kaum denken möchte, ist eine Cultusstätte zur Verehrung der launischen Flussgottheiten ganz natürlich. (A. Müllner, Emona str. 309, 310.)

Te spominke so postavili, kakor se iz jednega teh rimskih kamnov prepričamo: norici et pannonic scaphiarii, noriški in panonski brodarji.

Jaz sem že pred mnogimi leti poskusil pomen imena Adsalluta razložiti, in rekel sem, da adsalluta označuje: saxosa, scopulosa, die felsige, klippige, vendar prepričal sem se, da moja razlaga ni bila gramatično pravilna. Še tudi sedaj ne morem odločne razlage dati, ker ne vem, za kateri glasnik panonskega jezika je rabil napravitelj spomenika črko: ds.

Ako je zareznik napisa hotel *ds* rabiti za *c*, dobili bi mi slovensko berilo: ACALLVTA; ako pa je hotel zaznamovati s črkama *ds* slov. *z*, bi dobili: AZALLVTA; mogoče pa je tudi, da je hotel *ds* izraziti slov. *dž*, potem bi dobili slov. ADŽALLVTA.

Ako bi se ime boginje glasilo: Acalluta, označevalo bi: saxum asperum, rupes aspera, der rauhe Felsspitz, die rauhe Klippe.

Korenika ak v indoevropskih jezikih pomenja ostrino, in iz nje so tvarine: ok-la koroškoslov., ein aus dem Wasser hervorragender spitziger Fels, dalje imena špičastih gorá in hribov: Uk-va, Uk-v-ica, Uč-ka, Ok-ič, Ok-on-ina, dalje imena prebivalcev kraj špičastih hribov in gorá: Ac-man, Ac-ula, Oc-ol-nik, Uc-al-nik itd., sansk. aṣ-â, Fels, Stein, v lat. iz te korenike: ac-er, v gršč. ἄκ-ρο-ς, v goth. ah-s.

Naravna kakšnost kraja bi tudi govorila za to razlago, ker ne samo reka in njeno ozko rečišče je bilo brodarjem nevarno in pogubonosno, temveč tudi okle, školi iz vode moleče in pod vodo skrite.

Če pa se ima brati: Azalluta, dobimo tudi naravno razlago in kraju primerno.

Korenika az označuje spalten, klaffen, rusk. az-ět, zevat, az-va, foramen, latvinski: aiza, Spalt, Schlucht¹. Azalluta bi torej označevalo: guttur saevum, vehemens, violentum, vorago saeva, die gevaltige Schlucht, der wilde grausame Schlund. Mogoče je tudi berilo: Adžalluta in tudi to berilo daje naravno in kakošnosti kraja prikladno razlago: Adža = staroslov. *ažda iz adja. Korenika ad označuje: schwellen, intumescere, starosl. ad-ro, Bausch, Schwellung, ad-ri-lo, velum, Segel, proprie das Schwellende, hrv. slov. prejotov. j-ad, virus, strup, za-j-ad-riti intumescere, j-ed-a, pri pohorskih Slovencih: Schwellung des Wassers, „pri jedi smo prijeli“. Adžal-luta, die gewaltige Schwellung. Od vrezevalca besed ne smemo pričakovati točnega ločenja črk, dvojni ll mu je znal služiti za pokrepčenje besede, dasiravno tudi v slovansčini nahajamo besede s končnico al, pri-

¹ Iz korenike: az so se stvarile besede: staroslov. j-azъ, stomachus, canalis, novoslov. j-ez, catarracta, bulg. srb. j-az, vorago, Schlund, Abgrund, bodenlose Tiefe im Wasser, Strudel, Wirbel, ruski dial. ezъ, vorago.

meri: pečal — piščal, tako da znamo brati: Aca-, Aza-, Adža-, pa tudi Acal-, Azal-, Adžal-luta.

Iz korenike *ad*, *intumescere*, ima se tudi razlagati ime postaje: *Adrans*, ktere lego je prof. Müllner (*Emona* pag. 81 seq.) točno popisal. Po Müllnerju je postaja stala na hribu (*Berg-rücken*). Kakor je brežuljke Latin imenoval: *tumuli* iz *tumeo*, *anschwellen*, tako tudi Slovenec takim mestom pravi: *Adrije* — v *Adrijah*, in na Štajerskem se še nahajajo taka vzvišena mesta. Oblika *Adrans* bi utegnila odgovarjati novoslov. končnici: *os* (*modros*), vendar še zna tudi polna praslovanska biti, kakor jo še v litevščini in latvinščini nahajamo.

Iz latinščine ni noben starinoslovec razlagal imena *ADSAL-LVTA*; komur so Panoni Illyri, naj poskusi to ime tako naravno iz škipetarskega jezika razložiti. Ker so spominek skupno postavili panonski in noriški brodarji, je to znamenje, da so bili jedne narodnosti in govorili jeden jezik. Kdor hoče ime *Adsalluta* dalje zasledovati, dodamo mu še pomene iz debła; *ljut*, starosl. *ljutina*, *acrimonia*, *asperitas*, *ljuto*, *labor nimius*, *ljutovati*, *aegre ferre*, *ljutovjetr* *ventis vexatus*, torej lahko: *azaluta*, *voragine vexans*, ali pa *undis turgidis vexans*, srb. tudi *ljut* (*fem.*), *petra*, tako da tudi *azaluta* zna izražati: *Felsenstrudel*, *Felsenwirbel*, ali pa *adžaluta*, *Felsenschwellung*, hrv. *lit-ica*, *petra*, starosl. *ljut*, *acerbus*, *saevus*, *austerus*, *contumax*, *terribilis*, *violentus*, *vehemens*, *temerarius*. V keltščini ne najdem v svojih virnikih nobenega debła: *adsa*; *deblo*: *lut* iz ktereга je po Zeussu (*Gramm. Celt. I.*, 82) ime mesta: *Lutetia*, glasi se v novokeltskih narečjih: *loth*, in je sorodno z latinskim *lutum*, *coenum*, *Koth*, *blato*.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000380973

